

Література

1. Линниченко И.А., Общественная роль армян в прошлом юго-западной Руси. //Историческое общество Нестора Летописца. – Киев,1895, кн. 9.
2. Baranowski M. Historja szkol ludowych. – Lwow, 1895.
3. Симеон Лехази, Путевые заметки. – М.: Наука, 1965.
4. Mankowski T. Sztuka ormian lwowskich. – Krakow, 1934
5. Pawinski A. Zrodla dziejowe, t. II. – Warszawa, 1876.
6. Baracz S., Rys dziejow ormianskich. – Tarnopol, 1869.
7. Кривонос Н. К., Некоторые данные о библиотеках армян во Львове в XVII веке// Историко-филологический журнал. – Ереван, 1963. – № 1. – С.271-276.
8. Центральний державний історичний архів України, м. Львів(далі ЦДАУЛ). – ф.52.- оп.2,- спр.529.-арк.252 – 263.
9. ЦДАУЛ. – Там само
10. Дашкевич Я.Р. Армянская книга на Украине в XVIIв.// Книга. Исследования и материалы. – М., 1964.
11. Mankowski T. Archiwum Lwowskiej katedry ormianskiej /odbitka z czasopisma “Arhelon”/, 1932.
12. Mankowski T. Lwowski cech malarzy w XVI i XVII wieku. – Lwow, 1936.

Натаров О.О.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

ПРАВО ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА НА СВОБОДУ СВИТОГЛЯДУ І ВІРОСПОВІДАННЯ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЕКТІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Одним з природних, невід’ємних прав людини є право на свободу світогляду і віросповідання. В сучасному розумінні це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Але в XIX столітті означене право в прогресивній європейській думці поставало як право на свободу совісті.

Першим вітчизняним конституційним проектом, в якому було закріплено право на свободу совісті був "Проект основ статуту українського товариства "Вольный союз" – "Вільна спілка", розроблений у 1884 році видатним

українським ученим та політичним діячем Михайлом Драгомановим. Слід зазначити, що українські дослідники політико-правової спадщини М.Драгоманова відзначають, що "Проект основ статуту українського товариства "Вольный союз" – "Вільна спілка" був „чи не найбільш досконалим конституційним проектом демократичних, еволюційних перетворень Російської імперії серед написаних у другій половині XIX ст.” [1]. Адже поєднавши досягнення усіх напрямків правової та політичної думки розвинутих країн, здійснивши аналіз чинного конституційного законодавства зарубіжних держав, а також національних, соціальних та історичних традицій українського народу, М.Драгоманов створив конституційний проект, "який наближався до європейських зразків" [2]. Більше того, як зазначає О.Ф.Скакун, "...ті принципи, які у XX ст. Стали принципами міжнародного права, були вже у XIX ст. закладені в основу його конституційного проекту" [3].

Вихідна позиція вченого полягала в забезпеченні найголовнішого – політичної свободи. У свою чергу, політична свобода, була способом вирішення питань і, насамперед, найбільш важливого з них – питання прав людини і громадянина. Треба особливо наголосити, що в проекті М.Драгоманова ідеться саме про права людини і громадянина, тобто не тільки про політичні свободи, але й про невід’ємні, природні права особи. Серед останніх було закріплено й право людини і громадянина на "свободу совісті (віри або безвір’я) та будь якого публічного богослужіння і обрядів, що не суперечать громадській моралі" [4].

Згідно з проектом "З цієї свободи витікає відміна державної церкви і перетворення всіх церковних установ у приватні, які утримуються винятково за рахунок бажаючих і керуються відповідно до їх волі, без жодної допомоги або втручання установ світських" [5].

На нашу думку, наведені положення свідчать про те, що сформульоване мислителем таким чином право людини і громадянина на свободу совісті наближається до міжнародно-правових стандартів в галузі прав людини, і зокрема, в сфері свободи совісті, середини XX століття. Адже в "Проекті основ статуту українського товариства "Вольный союз" – "Вільна спілка" фактично було закріплено право людини і громадянина сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої (свобода "віри або безвір’я"), а також право зовнішнього вираження сповідання релігії (свобода "будь-якого публічного богослужіння і обрядів"). Остання, як це впливає із змісту цього припису, могла бути обмежена на підставі суперечливості громадській моралі.

Слід також наголосити, що право людини і громадянина на свободу совісті у конституційному проекті М.Драгоманова не тільки декларується, а й

забезпечується відповідними гарантіями. На нашу думку останні полягали в наступному. По-перше, право на свободу совісті та будь-якого публічного богослужіння забезпечувалось закріпленням в проекті широким колом прав і свобод людини і громадянина, серед яких особливо слід відзначити свободу слова і друку, свободу зборів, петицій і заяв, свободу товариств і об'єднань, право цивільного і кримінального позову проти службових осіб за незаконне порушення інтересів особи, право опору незаконним діям урядовців тощо. Адже за словами М.Драгоманова, "воля віри...може триматись тільки при інших подібних правах..." [6]. Тут ми можемо погодитись з сучасним дослідником політико-правової спадщини М.Драгоманова Т.Андрусяком, який зазначає, що інститут прав людини розглядався українським мислителем як „цілісний, взаємообумовлений та взаємопов'язаний комплекс прав і свобод людини, і тільки при наявності всього комплексу прав і свобод людини (політичних, громадянських, соціальних, культурних та інших) їх належному законодавчому закріпленні та гарантованості може бути забезпечена справжня свобода і створені належні умови, як для розвитку окремого громадянина, так і для прогресу суспільства в цілому” [7].

По-друге, право на свободу совісті в проекті гарантується закріпленням такого важливого принципу, направлено на запобігання дискримінації особи, як принципу рівності всіх у громадянських правах і обов'язках, бо "...в справах віри, як і у всіх справах перед державою всі державні піддані мусять мати рівні права" [8]. Слід зазначити, що принцип юридичної рівності, який є основою універсальності прав людини, надавав в умовах станового поділу Російської імперії, де "люде віри православної, немов пани, мають більше прав, а люди інших вір не мають часто найпотрібніших прав" [9], дійсно демократичного характеру праву на свободу совісті.

По-третє, відповідно до Проекту конституції українського мислителя, церква відокремлювалася від держави, а держава відмовлялася від фінансування церковних установ. В свою чергу останні були захищені від втручання держави у сферу власної діяльності.

По-четверте, згідно з документом, права людини і громадянина не могли бути ні скасовані, ні обмежені жодною постановою чи законом, за винятком обмежень, що встановлюються в законодавчому порядку під час зовнішньої війни. Тим самим проектом було встановлено жорсткі вимоги щодо обмеження прав і свобод людини, в тому числі й права на свободу совісті.

По-п'яте, охорона прав людини і громадянина, відповідно до цього проекту, покладалася на мирових суддів, які могли застосовувати для цієї мети військову силу.

По-шосте, проблеми урегульованості захисту прав і свобод людини і громадянина детально розглядається у заключних положеннях конституційного проекту М. Драгоманова, насамперед із позиції матеріальних гарантій реалізації кожною особою закріплених за нею прав і свобод. Зокрема, на членів "Вільної Спілки" з метою встановлення в Росії початків політичної свободи, в тому числі й утвердження прав людини і громадянина, покладалася обов'язок проведення низки економічних заходів задля забезпечення кожному жителю України необхідних умови для нормального життя і розвитку. Адже, як зазначає О.Ф. Скакун, М. Драгоманов розглядав політичну свободу (для Росії) як "соціально забезпечені, а не лише формально проголошені права людини" [10]. З цього, на нашу дамку впливає також те, що гарантувати права людини в цілому, і право на свободу совісті мала відповідно до проекту мислителя самоврядна вільна громада.

На закінчення зазначимо, що положення конституційного проекту М. Драгоманова в сфері свободи совісті знайшли відображення в програмових документах українських політичних партій початку ХХ століття, а також практичне втілення в діяльності Української Центральної Ради, зокрема закріплення в Конституції Української Народної Республіки 29 квітня 1918 р.

Література

1. Андрусак Т. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). – Львів: Світ, 1998. – С.36.
2. Мироненко О.М. Історія Конституції України. – К.: Ін Юре, 1997. – С.33.
3. Скакун О.Ф. Місце М. Драгоманова в історії українського конституціоналізму і сучасність // Драгомановський збірник "Вільна спілка" та сучасний український конституціоналізм / За ред. Т.Г. Андрусяка. – Львів: Світ, 1996. – С.127-134.
4. "Вільна Спілка" – "Вольный Союз": Спроба української політико-соціальної програми / Збір і пояснення М. Драгоманова. В книзі: Андрусак Т. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). – Львів: Світ, 1998. – С.121-188.
5. Там само.
6. М. Драгоманов Про волю віри. – ІРВІНГТОН: В-во "КИРИЛО-МЕТОДІВСЬКОГО БРАТСТВА", 1974. – С.28.
7. Андрусак Т.Г. Права людини в поглядах Михайла Драгоманова: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К.: ун-т ім. Тараса Шевченка, 1994. – С.10.

8. М. Драгоманов Про волю віри. – ІРВІНГТОН: В-во "КИРИЛО-МЕТОДІВСЬКОГО БРАТСТВА", 1974. – С.8.
9. Там само.
10. Скакун О.Ф. Драгоманов как политический мыслитель: Монографія. – Х.: Основа, 1993. – С.58.

Нікітін Ю.О.
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка,
Тицький С.І.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

**ЕВОЛЮЦІЯ МІСТ І МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ
КИЇВСЬКОЇ ТА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У 60-70 РОКИ ХІХ СТ.
(За матеріалами ревізії сенатора ОО. Половцова)**

У вітчизняній історіографії існує незначна, але стійка, традиція вивчення еволюції етносоціальної структури українського суспільства в цілому і міської її складової. У 2-й половині ХІХ ст. цією проблематикою займалися М.Домонович, П.Чубинський, І.Толмачов, А.Русов та ін. У ХХ ст. в цій сфері вели дослідження М.Тращевський, А.Гуменюк, Т.Риндзюньський, С.Кулінська, О. Солошенко, В.Наулко, Л.Іванов та ін. Однак порівняльний історичний аналіз міжрегіональних особливостей цього процесу та впливу на нього міської реформи 1870 р. немає.

Буржуазно-бюрократичні реформи 1959-1981 рр. частково законодавчо забезпечили перехід Російської імперії від феодалізму до буржуазного ладу. Однак, проводячи реформи царизм намагався зберегти свою владу і панівні позиції дворянства в суспільстві. Готуючись під тиском життя до нового етапу реформ, Олександр II санкціонував сенаторські ревізії 9 губерній імперії. Київську та Чернігівську губернії у 1880-1881 рр. ревізував сенатор О.О. Половцов. Комісія сенатора збрала важливі матеріали стосовно місцевого життя. Значний масив їх висвітлював еволюцію міст і міського населення в умовах реформ.

Стратегічне положення Київської губернії обумовило підвищений інтерес до неї з боку уряду. Тому царська адміністрація підтримувала як переселенців, що прибували на Київщину з Великої Росії та інших регіонів України, великоросійський капітал, котрі, головним чином, концентрувалися у містах і промислових поселеннях. Зростання населення міст прискорюється.